

Kaukysa ir kaukai

Žurnalo „Sovijus“ skaitytojams pristatomas grafiko Adomo Matuliausko 2016 metais sukurtas dvylikos šilko grafijos darbų ciklas „Kaukysos kaukai“.

Kairysis Vilnios intakas, vardu *Kaukysa*, prasidedantis Markučių mikrorajone Vilniuje, šaltiniuose minimas jau 1794 (*Кайкуца*) ir 1797 (*Койкууца*) metais¹. Aleksandro Vanago „Lietuvių hidronimų etimologiniame žodyne“ jis nepaminėtas, bet kiti panašios šaknies vandenvardžiai čia aiškinami dviem būdais: upėvardis *Kauklė* siejamas su veiksmoždžiu *kaukti* (vandens tėkmę pavadinti pagal skleidžiamą garsą įprasta, plg. *krioklys* iš *kriokti*), o štai ežero vardas *Kauknoris*, nors neatmetamas ir jo „norėjimas kaukti“, vis dėlto pirmiausia aiškinamas per sąsają su lietuvių mitine būtybe *kauku*, kaip ir upėvardžiai *Kaukragis*, *Kaukučio ravelis* bei Mažosios Lietuvos *Kaukė*². Nors štai padavime apie *Kaukučio ravelį* „pasakojama, kad žiemą ir ankstyvą pavasarį ledas *Kaukučio ravelyje kaukdavo*“³.

Panašiai, matyt, reikia aiškinti ir upės vardą *Kaukysa*: siejant arba su tekančio

vandens skleidžiamu garsu, arba su mitine būtybe, taigi – laikyti jį esant sudarytą su priesaga *-ysa* (kaip vandenvardžiai *Dubysa*, vyr. g. *Dubysas*, *Lavysas*⁴) arba iš veiksmoždžio *kaukti*, arba iš mitinės būtybės vardo *kaukas* šaknies.

Kita vertus, ir pats mitinės būtybės vardas *kaukas*, nors šiaip jau kildinamas iš lenkimą, gaubimą žyminčios šaknies (kaip žodyje *kukti*), per sąsakambį siejasi su veiksmoždžiu *kaukti*. Mitologijoje ši sąsaja įvairiai įprasminama, o kai kurių tyrinėtojų ji net mėginta laikyti etimologine⁵.

Tad ir upėvardis *Kaukysa* tiesiog kilme arba mažų mažiausiai sąsakmbiu neišvengiamai siejasi su *kauku*, ne menčiau nei Vilniui vardą davusi *Vilnia*, į kurią *Kaukysa* įteka, – su *vėlėmis* ir *velniu*⁶. Tokios kalbinės sąsajos savaime žadina vaizduotę, o ši turi savas vagas, kuriomis – tarsi upės kraštą, kraujagyslės kūną – per-smelkia mūsų būtį ir teikia jai gyvastį.

DAINIUS RAZAUSKAS

1 Jonas Jurkštas. *Vilniaus vietovardžiai*. Vilnius: Mokslo, 1985, p. 48.

2 Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslo, 1981, p. 150; žr. taip pat: Vilius Pėteraitis. *Mažoji Lietuva ir Tvanksta prabaltų, pralietuvių ir lietuvininkų laikais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 104.

3 Vykintas Vaitkevičius. *Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija*. Vilnius: Diemedis, 2006, p. 333, Nr. 625.

4 Aleksandras Vanagas. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis, 1970, p. 171.

5 Plačiau žr.: Dainius Razauskas. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: KAUKAS. *Liaudies kultūra*, 2009, Nr. 1, p. 20–21.

6 Vladimiras Toporovas. *Vilnius, Wilno, Вильна: miestas ir mitas*. Vladimiras Toporovas. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, sudarė Nikolajus Michailovas. Vilnius: Aidai, 2000, p. 83–86.